

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 11/3 2022 s. 1102-1111, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

ZİYÂ PAŞA'NIN SÜRGÜN SÜRECİ VE AVRUPA SÜRGÜNÜNDEKİ ÇELİŞKİLER*

Olcay KÖYBAŞI*

Geliş Tarihi: Nisan, 2022

Kabul Tarihi: Temmuz, 2022

Öz

Sürgün, bireylerin ya da toplumların buldukları yerden başka bir yere cezalı bir şekilde gönderilmeleridir. Toplumun her kesiminden suçlulara uygulanan bu ceza, yazar ve şairlere de uygulanmıştır. Ziyâ Paşa da bunlardan biridir. Sultan Abdülaziz'e yazdığı *Cülûsiyye* ve yazdığı şiirlerle onun yakınında bulunanlardan olur. Fakat bu, onun için sıkıntılı sürgünlerin başlangıcıdır. Padişahın sadrazam seçimindeki kararını etkileyen şair, Âli Paşa'nın sadrazam olmasına engel olur ve onunla yaşadığı sıkıntılar sonucunda hem zorunlu hem gönüllü olarak sürgünü yaşar. Bunun yanı sıra Ziyâ Paşa'nın sürgününü yurt içi ve yurt dışı olarak ikiye ayırmak mümkündür. Yurt içinde zorunlu sürgün cezası alan Ziyâ Paşa, Avrupa'ya gönüllü sürgün olarak gitmiştir. Şair, Avrupa sürgününde yazdığı *Arz-ı Hâl* ve Paris'te iken Sultan Abdülaziz'e yazdığı kasidede gönüllü sürgünün sebeplerinden bahsetmektedir. Fakat bu iki eserde belirtilen Avrupa'ya sürgün sebepleri arasında bir çelişki tespit edilmiştir. Bu çalışmamızda ilk olarak Ziyâ Paşa'nın sürgün süreci ve Avrupa sürgününe gidiş sebeplerine değinilmiştir. Daha sonrasında ise şairin bu sürgününün sebepleri arasındaki çelişkiler ve sürgünün asıl sebebi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Ziyâ Paşa, sürgün, çelişkiler, Âli Paşa, Bâb-ı Âli, Kıbrıs.

THE PROCESS OF ZİYÂ PAŞA'S EXILE AND THE CONTRADICTIONS IN THE EUROPEAN EXILE

Abstract

Exile is the banishment of individuals or communities with punishment to a place other than where they are. This punishment was applied to criminals from all walks of life, but also to writers and poets. Ziyâ Paşa is one of them. He was among those who were close to Sultan Abdülaziz with the *Cülûsiyye* and the poem she wrote. However, this marked the beginning of a troublesome exile for him. The poet who influenced the sultan's decision in choosing the grand vizier prevented Âli Paşa from becoming grand vizier, and as a result of the difficulties he had with him, he experienced both compulsory and voluntary exile. Ziyâ Paşa's exile can also be divided into national and international exile. Ziyâ Paşa, who was sentenced to compulsory exile in the country, went to Europe as a voluntary exile. The poet talks about the reasons for voluntary exile in *Arz-ı Hâl*, which he wrote when he was in exile in Europe, and in his ode to Sultan Abdülaziz when he was in Paris. In this study, the process of Ziyâ Paşa's exile and the reasons for his departure to

* Yazımı devam eden Sürgün Edebiyatı Çerçevesinde Ziyâ Paşa'nın Eserleri isimli tezden üretilmiştir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi; Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, olcaykoybasi@hotmail.com

European exile were declined, the contradictions between the reasons for the poet's voluntary exile to Europe and the real reason for this exile were illuminated.

Keywords: Ziyâ Paşa, exile, contradictions, Âlî Paşa, Bâb-ı Âli, Cyprus.

Giriş

Sürgün, bir kimse veya zümrenin toplum içinde yalnız bırakılması, yerinden uzaklaştırılması ya da toplum dışına çıkarılması olarak tanımlanır (YTA, 1984, s. 3786). Bir ceza olan sürgün iki şekilde gerçekleşir: Zorunlu sürgün ve gönüllü sürgün. Zorunlu sürgün bir kişi tarafından yapılan bir yanlış sonucunda hükümet tarafından uygulanan yerinden uzaklaştırma değildir. Gönüllü sürgünde ise siyasi şartların getirdiği olumsuzlukla, hapis ya da yaşamını yitirme korkusuyla kişi gönüllü olarak sürgünlüğü tercih eder (Ceyhan Akça, 2019, s. 14).

Sürgün cezası, toplumun her kesimine uygulanan bir yaptırım olduğu için bu cezaya edebiyatçılar da dolaylı ya da direkt olarak çarptırılır. Ziyâ Paşa da bunlardan biridir. Şair, genç yaşta girdiği Mâbeyn-i Hümâyun'da yazdığı şiirlerle ve *Cülüsiyye* ile Sultan Abdülaziz'in beğenisini ve yakınlığını kazanır. Fakat bu durum şairin hayatındaki sıkıntılı günlerin başlangıcına neden olur. Çünkü yazdığı şiirlerle padişahın yakınlığını kazanan Ziyâ Paşa, Mâbeyn-i Hümâyun'a girmesine vesile olan Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'dan sonraki sadrazamın belirlenmesinde etkili olur. Şair, Sultan Abdülaziz'e Âlî Paşa'nın memlekete yaptığı fenalıkları ve aldığı yanlış kararları anlatarak onun bu makama gelmesine engel olur. Fakat devlet içinde bu göreve gelmesi dahi etkili olan Âlî Paşa, arkadaşı Fuad Paşa'dan şairin saraydan uzaklaştırılması için ricada bulunur ve böylelikle Ziyâ Paşa'nın sıkıntılı sürgün hayatı başlamış olur. Şair, hem zorunlu hem gönüllü olarak yurt içi ve yurt dışında sürgünü yaşar. Fakat şairin hayatını ve eserlerini etkileyen sürgün hadisesi araştırmacılar tarafından bu bağlamda ele alınmaz.¹

Ziyâ Paşa'nın hayatı ve eserlerini sürgün bağlamında biyografik okuma yöntemiyle ele alırken Avrupa'ya gönüllü sürgününün sebeplerinden bahsettiği *Arz-ı Hâl* ve Paris'te Sultan Abdülaziz'e yazdığı kaside arasında bir çelişkinin olduğunu tespit ettik. Bu sebeple makalemizde bu çelişkilerin neler olduğunu ve şairin Avrupa sürgününe gidişinin asıl sebebinin inceledik.

Avrupa Öncesi Sürgün Süreci

Çocukluğunda şiire heves eden Ziyâ Paşa, lalası İsmail Ağa'nın teşvikiyle şiir yazmaya başlar. Henüz on yedi yaşındayken Sadâret-i Uzmâ Mektûbî Kalemi'ne kâtip olarak girer ve buradayken Fatîn Efendi, Leskofçalı Galib, Osman Şems Efendi ve Osman Nevres gibi şairlerle yakın dostluklar kurar. Fatîn Efend'den aruz ve şiir bilgisi öğrenir. Bunun yanı sıra kalemdeyken devrin tanınmış şairlerinin devam ettikleri meyhaneler, kahvehaneler ve mahfillere katılır. Buralarda tanıdığı Sadrazam Mustafa Reşid Paşa ve Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey'e takdim ettiği kasidelerin beğenilmesiyle Mâbeyn-i Hümâyun'a girer ve böylelikle saray

¹M. Kaya Bilgegil, *Ziyâ Paşa Üzerinde Bir Araştırma*; Bilge Ercilasun, *Ziya Paşa*; Sükrü Kurgan, *Ziya Paşa Hayatı, Sanatı, Eseri*; Önder Göçgün, *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri*; Vasfi Mahir Kocatürk, *Ziya Paşa'nın Şiirleri* eserlerinde Ziyâ Paşa'nın hayatı ve eserleri müstakil olarak ele alınır. İbnül Emin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*; Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*; Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*; Nurullah Çetin, *Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı*; İsmail Parlatır editörlüğünde hazırlanan *Tanzimat Edebiyatı* eserlerinde ise Ziyâ Paşa'nın hayatı ve eserleri bir bölümü teşkil edecek şekilde ele alınır. Makalemizde de sıklıkla faydalandığımız bu çalışmalar, şairin hayatını öğrenebilmemiz için elzemdir. Fakat saydığımız eserler, Ziyâ Paşa'nın hayatını ve eserlerini sürgün bağlamında ele almazlar.

mensuplarından olur (Uçman, 2013, s. 475). Mâbeyn-i Hümâyun'da iken padişahın tahta çıkması sebebiyle yazdığı *Cülûsiyye* ile Sultan Abdülaziz'in de beğenisini ve yakınlığını kazanır. Sultan Abdülaziz'e yakınlığı sayesinde Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'dan sonra sadrazamlık makamına geçecek devlet adamının belirlenmesinde etkili olur, padişahı Âli Paşa'ya karşı soğutur ve onun sadrazam olmasını engelleyerek Fuâd Paşa'nın bu göreve gelmesini sağlar. Ayrıca Nâzım Paşa'nın hatıratında anlattığına göre Ziyâ Paşa, Âli Paşa'nın memlekete yaptığı fenalıkları padişaha anlatır. Bundan padişah aracılığıyla haberdar olan Âli Paşa, Fuâd Paşa'ya istekte bulunur ve siyasi bir rakip olarak gördükleri, saray eşrafınca hoş karşılanmayan yükselme hırsına sahip olan Ziyâ Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırırlar. İlk olarak Receb 1278'de Zabtiye Müsteşârlığına tâyin edilen Ziyâ Paşa, on üç gün sonra ise Atina'ya sefir olarak sürgün edilir. Ziyâ Paşa, o sırada Atina'da ihtilâl olduğu için can güvenliğini düşünerek buraya gitmek istemez (Bilgegil, 1970, s. 32-33; İnal, 1970, s. 1987). Bunun üzerine Kıbrıs'a mutasarrıf olarak gönderilir. Buraya gönderilmesinde de amaç aynıdır: İstanbul'dan uzak tutmak, sürgün etmek.

Ziyâ Paşa, Kıbrıs'ta mutasarrıf olarak imar faaliyetlerine başlar. Fakat imar faaliyetlerini çok sürdüremez. Zira Kıbrıs'ta sıkıntılı bir süreç geçirir: "Kıbrıs'ın ma'lûm olan hamt-ı havasından nâşî oraya gider gitmez sıtmaya mübtelâ oldum ve bu illeti muahharan iki sene daha çektim ve o sebeple bir benzedâdeleri telef oldu ve pederim derd ve kederle min-nüzûl ile vefat etti." (Taştan-Korkmaz, 2019, s. 51). Yaşadıklarının sonucunda Bâb-ı Âli'ye bir başvuru yaparak İstanbul'a Meclis-i Vâlâ üyesi olarak döner (Tanpınar, 1988,s.303). Yaşanan olayları göz önünde bulunduracak olursak Ziyâ Paşa'nın Kıbrıs'tan iyi hatıralarla ayrılmadığını, orada buhranlı bir dönem geçirdiğini ifade edebiliriz. Dolayısıyla Kıbrıs'ta edebî faaliyetlerde de bulunamaz.

Kıbrıs'tan Meclis-i Vâlâ üyeliğine atanarak ayrılan Ziyâ Paşa'nın, İstanbul'a geldikten bir süre sonra memuriyeti beylikçiliğe çevrilir. Beş ay sonra da Bosna-Hersek müfettişi olarak görevlendirilir (Çetin, 2016, s. 47). Âli Paşa'nın niyeti onu yine İstanbul'dan uzak tutmaktır.

Ziyâ Paşa, Bosna-Hersek'teki incelemeleri sonucunda Vali Osman Paşa ve defterdârı, suistimalleri sebebiyle görevden alır. Fakat görevden aldığı kişiler, Maliye Nâzırı Mustafa Fâzıl Paşa tarafından himaye edilmektedir ve onlar da Ziyâ Paşa'nın görevden azledilmesi için saraya başvururlar. Bu durumdan rahatsız olan Ziyâ Paşa, istifa ederek İstanbul'a döner. İstanbul'a dönmesinin ardından ilk önce Meclis-i Vâlâ üyeliğine atanan Ziyâ Paşa, Eylül 1863'te Deâvî Nâzırlığı'na tayin edilir. Lakin Âli Paşa, Ziyâ Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmakta kararlıdır ve onu Amasya mutasarrıflığı göreviyle sürgün eder (Uçman, 2013, s. 475).

... ancak derd-i can-güdâz basur ile hasta ve bî-mecâl olduğumdan ve mevsim ise erba'in olup Karadeniz'in tehlikesi dahi ma'lûm olduğundan azimetimin bir mâh kadar te'hîrine müsâ'ade-i seniyye şayan buyrulmasını makam-ı sadarettten istida' eyledim. Cevaben aldığım tezkere-i samiyyede hafta içinde ilk giden vapur ile behemehâl azimetime irâde-i şâhâneleri müte'allik buyurulduğunu okuyup mütehayyir kaldım. Çâr u nâçâr erba'inin ikinci bir fırtınalı günü Karadeniz'e çıktım. Fırtınanın şiddetinde her saat dehşet-i gark ve helâk ile mevte muntazır iken acz ve mazlûmiyyenin mededgâh-ı mu'îni olan Cenâb-ı Hayru'l-Hafızının avn-ı samedanîsi ile Samsun'a ve oradan ve insan boyu karları yarararak eftân u hizân Amasya'ya vusûl ile yatağa düştüm. Zira deryanın rutubeti ve havanın bürûdeti ile yolun zahmetinden nâşî basur ve nasır denip tâb u tuvân gelmiş idi. Kitab-ı tıbbiyenin müttefikan beyânlarına göre nasurun indifa'ı içi' amelîyyat-ı

cerrâhiyeden başka çâre bulmayıp Amasyâ'da ise emniyet olunur tabîb ve cerrâh bulunmamakla oraya vusulümün dördüncü ayında bu hâlin tafsiliyle icrâ-yı ameliyat eylemek ve on beş gün kadar ikametten sonra yine avdet olunmak üzere muvakkaten Dersa'âdet'ten azimettime müsâ'ade buyurmasını ba-tahrîrât ve telgraf makam-ı sadareten niyâz veistirhâm eyledim. Gelen cevâbnâme-i samiyyede "Oralarda havası güzel mahaller bulunduğundan tebdil-i hava ile kesb-i sıhhat edilmesi nasihat buyurulmuş olduğunu" okudum. İşte o zaman sahîhan hayatımdan me'yûs oldum ve ol vakit politika hasmı zannettiğim zevâtın âdeta cânıma kasttettiklerini anlayıp kemâl-i ye's ve hüzn ile Dergâh-ı Kadiye'l-Hacâta döndüm ve sekiz ay esîr-i firâş olup yattım (Taştan- Korkmaz, 2019, s. 52-53).

Ziyâ Paşa, Amasya'ya sürgün edildiği dönemde hemorit rahatsızlığıyla uğraşmaktadır. Bu sebeple şair, tedavisini tamamlayana kadar İstanbul'da kalmak ister. Fakat bu istek, Âlî Paşa ve hükümet tarafından reddedilir. Hasta bir şekilde yola çıkan Ziyâ Paşa, karlı ve fırtınalı havaya rağmen Amasya'ya varır. Bu yolculuk, onun rahatsızlığının daha da artmasına sebep olur. Amasya'ya ulaşan Ziyâ Paşa, burada hastalıktan yatağa düşer. Buraya ulaşmasının dördüncü ayında rahatsızlığı iyice artar ve Amasya'da yeterli tedaviyi göremediği için İstanbul'a dönmek ister. Lakin Âlî Paşa, buna müsaade etmez. Ali Paşa'nın hem tedavi hem de ameliyat için şairin İstanbul'a dönmesine izin vermemesi, ona olan düşmanlığının boyutunu göstermektedir. Âlî Paşa, Ziyâ Paşa'yı sadece siyasi düşmanı olarak görmez, aynı zamanda onun canına da kasteder. Hastalığına çare arayan ve ameliyat için izin alamayan Ziyâ Paşa, Postnişin Nur Ali Baba'ya başvurarak ondan bir name ister. Nur Ali Baba'nın gönderdiği bu namenin manevî tesiri ile hastalığı iyileşen Ziyâ Paşa, ona bir şiir yazar (Bilgegil, 1970, s. 61).

Ziyâ Paşa, Amasya'da yaşadıklarına ve mücadelelerine 1867'de Londra'da Sultan Abdülaziz'e takdim ettiği 72 sayfalık bir dilekçe olan *Ârz-ı Hâl*'den şairin saraydan niçin çıkarıldığını; niçin sürgün edildiğini, Avrupa'ya neden firar ettiğini öğreniriz (Banarlı, 2016, s. 878). Ziyâ Paşa, Amasya'da haksız kazanç elde edenlerle, eşkıyalarla hastalığına rağmen mücadele eder:

Amasya'yı Anadolu'nun üçra yerinde bir mezbele-i harabezâr tasavvurla kulları oraya gönderildiğimde büsbütün unutulurum zannında bulunanlar bu aks-i me'mûlün zuhurunda yine kesb-i memdûhiyetle bir gün gelip başımıza belâ olur diyerek diğer yolda bir dam-ı garaz tertibine teşebbüs eylediklerini senedât-ı mukni'a ile her gün isbâtına kadar bulunduğum vesâit-i ma'lûme ile buradan birlige ile azl edilmek için bazen mahallince bazen esbâb-ı teşebbüs olunması İstanbul'dan suret-i husûsiyyede bazılarını yazılmakla bunlar ma'rifetiyle seksen bendi şâmil hakk-ı âcizânemde bir şikâyetnâme tanzim ve takdim ettirildi. Onun üzerine bi'l-istifsâr kulları Samsun'a tahvil-i me'mûriyet ettim ve teftiş-i ahvâlim için Bâb-ı Âliyye'den bir me'mûr-ı mahsus gönderildi. Mahallinde şâkîlerden mürekkebe müte'addid komisyonlar yapıp mülhâk kazalara yine şâkîlerden kul kul me'mûrlar gönderilip mutasarrıf-ı sâbık aleyhinde her kim bir da'va ifâ eder ise kendisine medâr-ı feyz olacaktır diye köşe be-köşe icrâ-yı tahrikât edildi ve şu kadar ki me'mûrun avdetinde şikâyet-i vâkî'anın garaz ve iftiradan ibaret olduğu yine şâkîlerin mühriyle musaddak mazbata ve mahzurlarla meydâna çıktım (Taştan, Korkmaz, 2019, s. 53-54).

Ziyâ Paşa, *Ârz-ı Hâl*'de bu konunun detaylarına girmez. Onun Amasya'daki mücadelesine Kenan Akyüz, *Ziya Paşa'nın Amasya Mutasarrıflığı Sırasındaki Olaylar* isimli eserinde genişçe yer verir: Amasya'da halka yaptıkları zorbalıkla insanları canından bezdiren

Zile Müftüsü Feyzullâh Efendi ve Hasan Ağa hakkında çokça şikâyet vardır. Şikâyetleri değerlendiren Ziyâ Paşa, ikiliyi hükümet konağına hapsedirir. Belli bir süre sonra onların Amasya dışına çıkmalarını yasaklayarak onları göz hapsine aldırır. Fakat bu şahıslar, Ziyâ Paşa aleyhine çalışmaya başlarlar. Halka haksız muameleye uğradıklarını anlatan dilekçeler yazdırırlar. Hatta daha önce şikâyetçi olan kişiler bile haksız muameleye uğradıklarını ifade eden dilekçeler yazarlar. Bu sırada Ziyâ Paşa, Canik mutasarrıfı olarak görevlendirilir. Lakin bu dilekçeler sebebiyle şair hakkında soruşturma açıldığından Amasya'dan ayrılmaması istenir. Bu soruşturma dokuz ay kadar sürer ve Ziyâ Paşa, davalardan aklanır (1964, s. 3-33). Bu süreçte Bâb-1 Âli'nin Ziyâ Paşa'ya karşı tutumuna tekrar tanıklık ederiz. Çünkü onun bu soruşturmasında sıkıntılı taraflar vardır. Birincisi Ziyâ Paşa, Âli Paşa etkisindeki Bâb-1 Âli tarafından daha önce cezalandırıldığı kişiler karşısında suçlu duruma düşürülür ve şaire soruşturma açılır. Bu, onun için onur kırıcı bir durumdur. İkinci olarak da Ziyâ Paşa'nın soruşturma süresince Amasya'da tutulmasıdır. Bâb-1 Âli, Ziyâ Paşa'ya karşı taraf almasıyla soruşturma sürerken onun Canik'e gitmesine ya da İstanbul'a dönmesine müsaade ederdi.

Ziyâ Paşa, haksız kazanç ve zorbalıkla mücadelenin yanı sıra Amasya'da geniş bir imar planı yapar ve pek çok yapı inşa ettirir. Canik'te de bunun gibi yapılacak çok iş vardır. Fakat resmi olarak 6 Kasım 1864-29 Mart 1865 tarihleri arasında Canik mutasarrıfı olarak görülse de soruşturma uzadığı için Ziyâ Paşa, Samsun'a gidemeden İstanbul'a döner (Çetin, 2016, s. 48).

Avrupa'ya Sürgün Süreci ve Çelişkiler

Ziyâ Paşa, İstanbul'a döndükten sonra Ekim 1865'te Meclis-i Vâlâ üyesi olarak atanır. Bu arada da Âli Paşa ile arası düzelir. Fakat Sırbistan, Suriye, Girit'te ayaklanmalar sebebiyle toprak kaybedilmesi ve Osmanlı Devleti için büyük önem arz eden Belgrad Kalesi'nin verilmesi üzerine Ziyâ Paşa, hükümete karşı cephe alır. *Muhbir* gazetesinde yazdığı tenkit içerikli yazılar sebebiyle Ziyâ Paşa ile Âli Paşa'nın arası tekrar açılır (Göçgün, 1987, s. 4). Ayrıca Ziyâ Paşa'nın Âli Paşa ve vükelâ-yı hâzıra ile daha güçlü bir şekilde mücadele edebilmek için İttifak-ı Hamiyet Cemiyeti'ne katıldığı tahmin edilir. Bu cemiyet daha sonra Yeni Osmanlılar adını alır (Uçman, 2013, s. 476).

Ziyâ Paşa, çok sevdiği Sultan Abdülaziz'e 1867 yılında Londra'da iken *Arz-ı Hâl* isimli bir eser takdim eder. Şair, ayrıca bu eserinde sürgün süreçlerini, yaşadığı sıkıntıları, Avrupa'ya gönüllü sürgünü ilk ağızdan padişaha anlatır. Bu eserde ifade ettiğine göre Ziyâ Paşa, ihtilal varken Atina'ya gönderilmesi sebebiyle Kıbrıs ve Amasya'da yaşadıklarından sonra can güvenliğinin olmadığını, Âli Paşa'nın onu sadece siyasi bir rakip olarak görmediğinin farkındadır. Bu yüzden idare değişene kadar Âli Paşa'nın elinin uzanamayacağı bir yere, Osmanlı Devleti sınırlarının dışına gitmeyi planlamaktadır. Bunun için Avrupa'yı hiç görmeyen Ziyâ Paşa, Paris'te açılacak bir sergiyi görmek ve birkaç ay da Avrupa'yı gezmek için Âli Paşa'dan izin ister. Lakin Âli Paşa, Paris'e gitmenin masraflı olacağını, onun bir devlet memuriyetiyle gitmesinin daha uygun olacağını ifade eder. Âli Paşa, kendi damadı Salâhüddin Bey'in başkanlığını yaptığı eşya komisyonunda şaire görev verme niyetindedir. Bu sebeple Âli Paşa, Hariciye Nezâreti ile görüşmelere başlar. Burada Âli Paşa, yine Ziyâ Paşa'yı İstanbul'dan uzak tutmak niyetindedir. Fakat bu hadisede garip olan durum Âli Paşa'nın Ziyâ Paşa'yı zorluk çekmemesi için devletin imkanlarıyla Paris'e göndermek istemesidir (İnal, 1970, s.1989; Taştan-Korkmaz, 2019, s. 56-57). Ziyâ Paşa, Paris seyahati için hazırlık yapmaya başlar. Bu hazırlıklar yapılırken *Muhbir*'deki siyasi yazıları sebebiyle Âli Paşa tarafından Nâmık Kemal, Erzurum'a; Ziyâ Paşa ise daha önce gönderildiği Kıbrıs'a sürgün edilir (Bilgegil, 1970, s. 70-

71). Ziyâ Paşa, Kıbrıs'ta daha önce sıkıntılı günler geçirdiği için oraya gitmek istemez ve saraya Kıbrıs'ın ikliminin kendisine, ailesine iyi gelmediğini anlatan bir dilekçe yazar. Dilekçenin cevabını beklerken Yeni Osmanlılara destek olan Mustafa Fazıl Paşa; Ziyâ Paşa'yı Nâmık Kemal, Ali Suâvi ve Âgâh Efendi ile beraber Paris'e davet eder. Bu daveti kabul eden Ziyâ Paşa, Nâmık Kemal ile beraber 17 Mayıs 1867'de İstanbul'dan ayrılır. Ziyâ Paşa, İstanbul'dan ayrıldıktan üç gün sonra dilekçesine cevap gelir. Bu sefer gelen cevap Amasya'daki gelen cevabın aksine olumludur. Şaire Rodos'a tayini veya Meclis-i Vâlâ üyeliği seçenek olarak sunulmuştur. Padişah, Meclis-i Vâlâ üyesi olarak İstanbul'da kalmasını uygun görmektedir. Fakat Ziyâ Paşa'nın bu cevaptan haberi olmamıştır (Bilgegil, 1970, s. 100-102).

Şair, yukarıda sözünü ettiğimiz *Arz-ı Hâl*'inde Avrupa'ya sürgün sürecinden sonraki kısmında gönüllü sürgünün sebeplerine değinir. Buna göre Ziyâ Paşa'nın sürgün için üç sebebi vardır:

Onların birisi a'sâr-ı kadîmede yeryüzünde müte'addid İslâm devletleri bulunmakla bunların hangisi bir sâdme-i inkılâbı görse oradaki enkâz-ı İslâmiye diğer devletlere inzîmâm ve onun yerine diğer bir devlet teşkil ederlerdi. Nitekim Abbâsiyye ve Selçukiyye ve Endülüs düvel-i İslâmiyesinden ayrılan ulemâ ve erbâb-ı hiref ü sanayi' ve zirâ'a ve tüccâr Devlet-i Osmaniyyeye iltihak ile onun kuvvet ve cesaretine bâ'is oldular lakin asrımızda bulunan mulûk-i İslâmiyyenin a'zâmı ve şeref-i hizmet-i haremeyn-i şerifeyn ve sa'âdet-i muhâfaza-i emanât-i celîle-i hazret-i seyyidü'l-keveyn ile hilâfet-i kübrâ-yı İslâmiyye makamı ve mânend-i imâme-i seb'a cümlelerin merci'-i alîhi ve ma'nâ-medâr kıyamı ancak Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye olup onun enkazını toplayacak başka hiçbir devlet bulunmadığından Rabbim o günü göstermesin (Taştan, Korkmaz, 2019, s. 49).

Ziyâ Paşa, devlet yıkılırsa Müslüman halka sahip çıkacak ikinci bir devlet olmadığını, bu sebeple yaşanacak felakete engel olmak için Avrupa'ya gittiğini ifade eder. Avrupa'da Yeni Osmanlılarla birlikte yeni yönetim modeli de dâhil devletin yıkılmasını önleyecek her çalışmanın içinde olmayı amaçlar.

Diğeri devlet-i mu'azzama-i Osmaniyye altı yüz seneden beri milyon âbâ ve ecdadımızın dökülen kanlarıyla cem' ve terkîb olunmuş bir hey'et-i muhtereme olup bu hey'etin mülûk-i gayret-intimâsı olan ecdâd-ı a'zâm-ı mülûkânelerinin her biri zamanında devlet bekâsı uğrunda bezl-i mechûd ederek zaman-ı saltanat yeden bi'd-dest-i kifâyet-i hilâfet-penâhîlerine tevdi' ve teslim olunmuş olmağla şimdi birkaç menfa'at-perestini i'tirâz-ı sefihânesi husûle gelmek için öyle bir saltanat-ı mu'azzamanın makber-i mukaddesesi pâyzede-i sutûr-eşrâr ve ağıâr ve bunca asırlardan beri şeref-i hâkimiyette payidâr olan millet-i İslâmiyenin milyonlarca evlâd u ayâli mahkûmlarına ve ecnebilere esir ve hizmetkâr olmasına nan u ni'met-i şâhaneleriyle perverde olduğum cihetle bir türlü hamiyetimin kâil olmamasıdır (Taştan, Korkmaz, 2019, s. 50).

Ziyâ Paşa'nın Avrupa'ya gidişindeki ikinci neden Âlî Paşa ve onun hükûmetidir. Osmanlı, 600 senedir dökülen kanlarla birlik ve beraberliğin sağlandığı; devletin bekası özverili çalışanların, canını verenlerin olduğu bir devlettir. Fakat Âlî Paşa ve hükûmetinin menfaatperest bir yapıyla ülkeyi yönetmesi, devletin bekasına zarar vermektedir. Âlî Paşa, kendi menfaatine uymayan, rakip olarak gördüğü kişileri devletin zarar görmesi pahasına başkentten ve yönetimden uzaklaştırmaktadır. Ziyâ Paşa, padişaha seslenerek bu duruma müdahale edilmezse devletin yıkılacağını ve İslam birliğinin dağılacağını ifade ederek onu uyarır. Padişah uyarılara

kulak vermediğinden Âlî Paşa görevine devam eder. Dolayısıyla devletin bekası tehlike altına girecektir.

Ziyâ Paşa, Âlî Paşa'nın kendine rakip olarak gördüğü liyakatli kişileri devletin merkezinden uzaklaştırmasına Paris'te yazdığı kaside de değinir. Buna göre bu liyakatli kişilerden biri de Ziyâ Paşa'dır.

Bir hasm-ı bî-mürüvvete düş etti kim beni

Kalb-i haşîni bilmez idi rahm ü şefkati

İtfâya bezl-i himmet ederdî hased ile

Her kimde görse zerre fûrûğ-ı liyâkati (Göçgün, 1987, s. 144).

Ziyâ Paşa'nın Avrupa'ya kaçışının ilk iki sebebi devletin içinde bulunduğu durum ve Âlî Paşa'nın tutumuyla ilgilidir. Üçüncü sebep ise daha duygusaldır:

Üçüncüsü dahi Cenâb-ı Hakk masun buyursun öyle bir hâlin vuku'u bulunduğumuz asra tesadüf ederse târîh kitaplarında ve evlâd ve ahfadımızın lisânlarında kıyamete dek la'netle yâd olunmak havf ve dehşetidir. Çünkü biz âbâ ecdadımızın asırlarında Devlet-i Âliyye'nin menfa'ati hilafında hareket edenleri rahmetle yâd etmediğimiz gibi bu devlet bizim günümüzde munderis olursa sülalemizden gelecek evlâd ve ahfâdın her biri dağ başında ve düşmen-i din hizmetinde sefil ve ser-gerdân sürünürken "Ecdâdımıza rahmet ne güzel etmişler diyemeyecekleri ve târîh kitapları ise umûr-ı devlette sernâme-i ta'yîn olan zavallının her biri fiil ve hareketlerinin tafsilâtıyla sabit-i sahayîf-i rûzgâr edeceği şüphesizdir. İşte her türlü menâfi'i terk ile bu belâları ihtiyâr ettiğimin esbâb-ı hakîkîsi bunlardır (Taştan-Korkmaz, 2019, s. 50).

Ziyâ Paşa'ya göre neredeyse 600 senedir varlığını sürdüren devlet; bu dönemde yıkılırsa gelecekte ecnebilerin hizmetinde olacak olan nesil, devletin yıkılma sürecinde yaşayanları hayırla yâd etmeyecek, lanetle anacaktır (Taştan-Korkmaz, 2019, s. 50). Dolaylı yoldan bile olsa, bu şekilde anılmak istemeyen Ziyâ Paşa, devleti yıkılmaktan kurtarma çareleri aramak için Paris'e firar ettiğini eserinde ifade eder.

Ziyâ Paşa, yukarıda saydığımız sebeplerin dışında eserinde sürgünüyle ilgili bir başka sebepten daha bahseder:

Vâkı'â bu me'mûriyet bendelerinin endâze-i kabiliyetimden bâlâ bir kilâ-yı mefhâret-bahâ olmağla yüzümü yerlere sürerek gitmek lâzime-i ubûdiyyet ise de tecrübe-i sabikanın acısı hâlâ ciğerde durduğundan bu defa dahi gidecek olur isem ayağımla kendi mezarıma gitmiş olacağım ve gitmeyip i'tizâr ve isti'fâ edecek olsam hasımânın kuvvet ve nüfuzları ma'lûm olmağla iş rengi âhire çevirilip nefy tarihiyle Magosa'ya gönderilerek yine telef olacağım gözümün önüne gelip iki surette dahi mevt mukarrer olmağla ve emsâl-i mesbûka delâletiyle fıkra-i ağıyârın hülâsa-i merâmları dahi bu hâlin husûlünden ibâret olup hâlbuki otuz sekiz yaşında düşmanlarının tatyib ve tefrîhi için beyhude yere can vermek dahi istenilir şey olmadığı gibi hakikat-i hâlin arz ve beyânı için huzur-ı feyz-nüşûr-ı şâhanelerine ruhsat-misûl ise mümkün ve kâbil olmağla bu mütâla'lar dahi esbâb-ı sâbika ilâve olunarak ve bi'l-âhire diyâr-ı ecnebîyyede bir müddet ikametden başka nefsim'e çâre-i tahlis bulamadım ve uhdesinde me'mûriyet var iken firâr etti denilmemek için

mukaddema Kıbrıs'ta çekmiş olduğum beliyâtı ta'dâd ile bir isti'fânâme terkim ve makam-ı sadârete takdim eyledim (Taştan-Korkmaz, 2019, s. 57).

Ziyâ Paşa, Paris'teki sergiye gitmek için hazırlık yaparken Âlî Paşa tarafından Kıbrıs'a sürgüne gönderilir. Ziyâ Paşa'nın daha önceki Kıbrıs görevinde yaşadıklarının etkisi hâlâ devam etmektedir ve bu sefer Kıbrıs'a gitmek onun için kendi mezarına gitmek demektir. Bu da gösterir ki ikili arasında siyasi rekabetten daha fazlası vardır. Âlî Paşa, ilk önce ihtilal olan Atina'ya sürgün ederek, Amasya'da tedavi olmasına engel olarak ve daha sonra da Kıbrıs'a sürgün ederek şairin canına kasteder. Ziyâ Paşa, bu konuya 22 Eylül 1871'de Paris'te yazdığı İstanbul'a dönüş bileti niteliğinde olan kasidesinde de ifade eder:

Enzâr-ı lütfun etmiş idim celb Efendim'in

Abd-i kemînenin bu idi hep kabâhati

Yalvardım i'tizâr u tazarrû'lar eyledim

Aslâ tagayyür etmedi kîn ü husumeti

Encâm-ı kâr Kıbrıs'a nefy etmek istedi

Gördüm ki câna kâsd idi ma'nâda niyyeti

Bir başka çâre kalmadı tahlis-i cân için

Terk-i diyara eyledim âhir azimeti (Göçgün, 1987, s. 144).

Ziyâ Paşa, yazdığı şiirler ve *Cülûsiyye* ile padişahın ilgisini çeker. Fakat şairin daha önce de değindiğimiz üzere padişahın sadrazamlık kararında etkili olmasıyla Âlî Paşa'nın düşmanlığını kazanır. Ziyâ Paşa'nın yalvarmasına rağmen kini dinmeyen Âlî Paşa, daha önce olduğu gibi bu sefer de onu Kıbrıs'a sürgün ederek canına kasteder. Bu sebeple Ziyâ Paşa, gönüllü sürgününü başlatarak Paris'e gider.

Ziyâ Paşa'nın *Arz-ı Hâl*'i incelendiğinde gönüllü sürgünüyle ilgili iki sebep öne çıkar. Birincisi Osmanlı'nın bekasını devam ettirmek için çalışmak, ikincisi ise canını kurtarmak. Fakat *Arz-ı Hâl* incelendiğinde Amasya'da da Âlî Paşa'nın canına kastettiğini ifade eder. Şair, Paris'te yazdığı kaside de Âlî Paşa'nın canına kastettiğini ve bu sebeple Avrupa'ya sürgün olarak kaçtığını vurgulamış olur. Bu iki eser incelendiğinde şairin sürgün sebepleri arasında bir çelişki vardır. Ziyâ Paşa, Avrupa'ya sürgün sebebi olarak birçok kez canını kurtarmak için firar ettiğini tekrarlar. Tüm bunlar düşünüldüğünde şairin, Osmanlı Devleti'nin bekasını sağlamak için Avrupa'ya sürgün olduğunu ifade etmesi samimiyetten uzaktır.

Sonuç

Genç bir şairken Mâbeyn-i Hümâyun'a giren ve saray mensuplarından olan Ziyâ Paşa, yazdığı *Cülûsiyye*'nin Sultan Abdülaziz tarafından beğenilmesiyle onun yakınlarından olur. Şairin hayatına bakacak olursak hayatındaki aksiliklerin, yaşadığı sıkıntıların başlangıcı eserinin padişah tarafından beğenilmesi ve onun bu sebeple yakınında bulunmasıdır. Çünkü padişahın yakınında bulunan Ziyâ Paşa, Âlî Paşa'nın yaptığı fenalıkları padişaha anlatmasıyla sadrazam seçiminde etkili olur ve Âlî Paşa'nın sadrazam olmasını engeller. Bu sebeple devlet içinde hala etkili bir konumda bulunan Âlî Paşa, arkadaşı Sadrazam Fuad Paşa'ya rica ederek şairi saraydan uzaklaştırır ve sürgünlüğünü başlatır. İlk olarak yurt içinde sürgün edilen Ziyâ Paşa, ihtilal olan

Atina'ya gönderilmek istenerek canı tehlikeye atılır. Daha sonra ise Kıbrıs, Amasya ve Canik'e gönderilir. Bu aralarda büyük sıkıntılar çeker ve İstanbul'a geri dönerek *Muhbir* gazetesinde Âlî Paşa'yı eleştirir. Bu sebeple daha önce babasının öldüğü, çocuğunun felç olduğu Kıbrıs'a sürgün edilmek istenir. Şair, Âlî Paşa'nın bu sürgün kararından memnun olmaz ve Avrupa'ya firar ederek gönüllü sürgün olur. Ziyâ Paşa, bu sürgünün sebebini *Arz-ı Hâl*'de ilk olarak Osmanlı Devleti'ni yıkılmasını engellemek, çağdaş devletlerle aynı seviyeye getirmek olarak açıklar. Fakat daha sonra aynı eserde ve İstanbul'a dönüşünden önce Paris'te Sultan Abdülaziz'e yazdığı kasidede Âlî Paşa'nın yaptığı sürgünler ve sürgün sürecinde gösterdiği davranışlarla canına kastettiğini, canını kurtarmak için yurt dışına gönüllü sürgün olarak gittiğini ifade eder. Ziyâ Paşa'nın gönüllü sürgününün sebepleri arasında bir çelişki vardır. Fakat Ziyâ Paşa'nın *Arz-ı Hâl*'de ve kasidede yazdıkları, yaşamı göz önünde bulundurulunca Osmanlı Devleti'nin bekası için yurt dışına gitmediği ve canını kurtarmak için gönüllü sürgün olduğu anlaşılır. Ziyâ Paşa'nın devletin yararını düşünerek gittiği ifadesi samimi bir ifade değildir.

Kaynaklar

- _____ (1984). *Sürgün*. Yeni Türk Ansiklopedisi. C.10. 3786. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akyüz, K. (1964). *Ziya Paşa'nın Amasya mutasarrıflığı sırasındaki olaylar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Bilgegil, M. K. (1970). *Ziyâ Paşa üzerine bir araştırma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Ceyhan Akça, N. (2019). *Sürgün Poetikası*. Çankırı: Kurgan Edebiyat.
- Çetin, N. (2006). *Tanzimat edebiyatı*, Akçağ Yayınları, (Der.) İsmail Parlatır, 127-199.
- Çetin, N. (2016). *Tanzimat dönemi Türk edebiyatı*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ercilasun, B. (2007). *Ziya Paşa: edebiyatımızın zirvesindekiler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Göçgün, Ö. (1987). *Ziya Paşa'nın hayatı, eserleri, edebi şahsiyeti ve bütün şiirleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Göçgün, Ö. (1987). *Ziyâ Paşa*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (1970). *Son asır Türk şairleri*. C.10, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Tanpınar, A. H. (1988). *19.asır Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Taştan, Z. & Korkmaz, F. (2019). *Ziya Paşa'nın Arz-ı Hâl'i*. İstanbul: Hiperyayın.
- Uçman, A. (2013). *Ziyâ Paşa*, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.44, 475-479.

Extended Abstract

Ziyâ Paşa, one of the leading figures of the Tanzimat period, stands out for both his political identity and his poetry. During the years he was in the Mabeyn-i Hümâyûn, he was close to the sultan and considered a political rival by Âlî Paşa. For this reason, Ziyâ Paşa, who was removed from the palace, had problems in the places where he was appointed and fled to Europe. No article has been written about this process that Ziyâ Paşa went through. In this article, the process of fleeing to Europe and the reasons for fleeing will be shown based on Ziyâ Paşa's work called *Arz-ı Hâl* and his ode.

Ziyâ Paşa has been passionate about poetry since her childhood and began to write poetry under the guidance of her teacher İsmail Ağa. He learned prosody from Fatin Efendi in the Sadâret Mektûbî Room, where he began working after school, and improved in the field of poetry by being accepted into

the literary circles of the time. He entered the Mabeyn-i Hümâyûn with the recognition of the odes he wrote. In the face of this situation, he has a chance to live. He establishes a close relationship with the sultan after the *Cülûsiyye* he wrote to Sultan Abdülaziz was appreciated. This intimacy is actually the beginning of his troubled process. Since he was in the palace and close to the Sultan, he began to foreground his political identity and his poet identity. He tells Sultan Abdülaziz about Âli Paşa's grievances in the state and prevents him from becoming grand vizier. For this reason, Ziyâ Paşa is now considered a political rival. At Âli Paşa's request, Grand Vizier Fuad Paşa was sent from Istanbul and removed from the palace. He was first transferred to Athens when a revolution took place in Greece. Ziyâ Paşa did not want to come here because there was no security for his life. Later, he was appointed as the governor of Cyprus.

During the time as governor of Cyprus, he went through very difficult days. He struggled with malaria for two years, his father died and his child was paralyzed. He has depressive days. After all these experiences, he applied to the Bâb-ı Âli and returned to Istanbul.

After returning to Istanbul, Ziyâ Paşa, who was appointed inspector in Bosnia and Herzegovina, returned to Istanbul after a short stay. But Âli Paşa, wanting to keep him away from Istanbul, assigned him the post of governor of Amasya. Ziyâ Paşa is a patient with hemorrhoids when he is commissioned. But before he goes to Amasya, he needs a month to be treated and spend the winter and leave like that. Bâb-ı Âli does not allow this and asks him to leave immediately. As Ziyâ Paşa goes to Amasya in winter, his illness worsens and he has to stay in the hospital for eight months. Here he fights with the mufti of Zile Feyzullah Efendi and Hasan Ağa who harass the people. However, these people who had written petitions against Ziyâ Paşa made him undergo an investigation. Bâb-ı Âli did not assist Ziyâ Paşa during this investigation process and the investigation process was dragged out. For this reason, he cannot go to Canik where he was assigned and returns to Istanbul.

After Ziyâ Paşa returned to Istanbul, he made peace with Âli Paşa for a while. But then he writes articles against the government in the newspaper and they separate again. Ziyâ Paşa, who wants to go where Âli Paşa 's hand cannot go, is sent back to Cyprus because of the articles critical of the regime that he wrote in the newspaper when he was preparing to go to Paris. He does not want to go there because of the bad memories he had here. Because to go to Cyprus means for him to go to his own grave. For this reason, he travels to Paris at the invitation of Mustafa Fazıl Paşa.

Ziyâ Paşa gives three reasons for his trip to Europe at the entrance of *Arz-i Hal*. The common point of these reasons is to prevent the collapse of the state. In other words, Ziyâ Paşa goes to prevent the collapse of the state. However, he explains that he was not allowed to operate during his government in Amasya and was later sent back to Cyprus where an attempt was made on his life. He repeats this in the eulogy he wrote to Sultan Abdülaziz in Paris. There is a contradiction between these two reasons, which leads us to the following conclusion: The main reason for Ziyâ Paşa 's flight to Europe is that Âli Paşa tried to kill him. In other words, it is not sincere when the poet says that he left first to save the state.